

<https://doi.org/10.53656/ped2023-2.02>

*Children's Rights
Права на детето*

ТЕМАТА ЗА ЯНУШ КОРЧАК И ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В ОБУЧЕНИЕТО НА БЪДЕЩИТЕ ПЕДАГОЗИ

Доц. д-р Цвета Делчева

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Очакванията към съвременното висше училище са да бъде адекватно на потребностите на младите хора от знания, свързани с реалния живот. Съдържанието на учебните програми следва да отчита профила на студентите, които се обучават по тях, както и да се синхронизира с цялостната подготовка, получена преди това – в системата на средното образование. В статията се поставя акцент на междупредметните връзки и формиране на умения за прилагане на знания за историческото развитие на проблема за правата на децата чрез учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“. Проучват се целенасочено получени от бъдещите педагози в училищна среда, както и в резултат на личен опит, знания за човешките права, в частност – и за правата на децата. Представя се профил на студент в Педагогическия факултет при Тракийския университет – Стара Загора, в резултат на който се разработва и добавя нова тема в учебната програма – „Педагогическата практика на Корчак в контекста на конвенцията за правата на детето“. Представянето на детските права чрез педагогическите идеи и практическата дейност на видния хуманист ще доведе до по-задълбочено усвояване на знания и формиране на компетенции за практикуване на професията на педагогическия специалист в рамките на правните и етичните норми.

Ключови думи: Януш Корчак; права на детето; история на педагогиката

Въведение

В нашето динамично съвремие към висшето училище има все по-големи изисквания то да бъде адекватно на потребностите на младите хора от знания, свързани с реалния живот. И това е посланието не само на обществото, като цяло, но и на самите обучаващи се – студентите. В същото време, тези знания трудно може да бъдат обяснени в пълнота без тяхната солидна основа – достиженията на предишните поколения. Устремеността напред към бъдещето създава риск да се пропуснат значими събития от настоящето, да се забрави

опитът на миналото и да се повторят неговите грешки. Учебна дисциплина, която връща към началото на процеса на изграждане на съвременното общество, включително към корените на науката и потребяването на научните достижения, е историята.

В учебния план, подготвящ бъдещите учители в Педагогическия факултет при Тракийския университет, основите на педагогическата наука се преподават в първия семестър в три учебни дисциплини – „Дидактика“, „Теория на възпитанието“, „История на педагогиката и българското образование“. От наблюденията на активността на студентите по време на обучението (лекционен курс и упражнения) по история на педагогиката и показваните знания на семестриалните изпити може да се заключи, че в последните няколко випуска преобладава фокусирането върху крайния резултат на принципа на „необходимото и достатъчното“. Студентите се ориентират към знания, които, възпроизведени по съответния начин, ще им гарантират успешно полагане на изпита. Това поражда необходимостта да се измести фокусът на преподаване от представяне и анализиране на факти и процеси, довели до съвременното състояние на педагогическата наука, към интересите на студентите, да се открие връзката между тези интереси и това, което им дава историята на педагогиката за бъдещата им професионална реализация. Общото, което се откроява, се оказват правата на децата. В пакета нормативни документи, свързани с предучилищното и училищното образование, темата за правата на децата се представя не дотам явно. При очертаване на педагогическата компетентност на педагогическите специалисти, в частност на учителите, тя се формулира преди всичко като знания, отколкото като компетентност: „познава правата на детето“, „има знания за правата на детето“¹. Много по-детайлно е разписана областта на компетентност „Права на човека“, която следва да се формира у децата и учениците². Едно от основните права на децата, визирани в Конвенцията на ООН за правата на детето, е правото на образование³. Нормативният документ, в който се заявява правото на образование на децата в България, е Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО). Той се реализира чрез единна държавна образователна политика, чрез която на всички деца трябва да бъде осигурен равен достъп до качествено образование, да бъдат зачитани като активни участници в образователния процес в среда на равнопоставеност и недопускане на дискриминация. При спазването на тези и други принципи на ЗПУО се залага да се реализират целите на предучилищното и училищното образование, една от които е формиране на толерантност и уважение към правата на децата, учениците и хората с увреждания⁴. Тази цел следва да се реализира от педагогическите специалисти, учителите.

Ако трябва да се обобщи: педагозите трябва да изпълняват своите професионални задължения, като се ръководят от най-висшите интереси на детето. Необходими са професионални компетенции за практикуване на професията в рамките на правните и етичните норми.

Цел на изследването

Цел на изследването е да се очертае профилът на студентите първокурсници от три специалности в Педагогическия факултет при Тракийския университет за нуждите на преподаването по учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“. Променливият характер на аудиторията провокира активността на преподавателя да я изследва, за да отговаря професионално както на заявката на обществото за висококвалифицирани, знаещи и можещи специалисти, така и на очакванията на студентската аудитория.

Методи

Използва се методът на анкетно проучване. Анкетата е структурирана в 2 части: „Личен опит“ и „Историческа част“. Въпросите са общо 12. С последния се дава възможност студентите да формулират тема, свързана с правата на децата, по която се нуждаят от повече информация или желаят да дискутират.

Ход на изследването

Обучението в образователно-квалификационна степен „бакалавър“ в Педагогическия факултет при Тракийския университет – Стара Загора, се организира в две форми – редовна и задочна. От учебната 2022/2023 година в редовната форма на обучение се подготвят учители в 5 специалности, а в задочната – в 3. По учебен план в първия семестър студентите от специалностите „Предучилищна и начална училищна педагогика“ (ПНУП), „Предучилищна педагогика“ (ПУП) и „Начална училищна педагогика с чужд език“ (НУПЧЕ) изучават учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“. Учебната дисциплина се изучава и в други специалности, в които се подготвят педагогически специалисти – „Социална педагогика“ и „Специална педагогика“. Учебните програми за студентите от последните две специалности се отличават с повече часове за упражнения, в които, с оглед бъдещата професионална реализация – работа с деца в риск, се поставя акцент на педагогическите идеи на педагози, защитаващи правата на децата, един от които е Януш Корчак. Темата се посреща с интерес от студентите и провокира дискусии, получените знания се прилагат активно по други учебни дисциплини.

Изследването се провежда със студентите първокурсници от редовното и задочното обучение в специалностите ПНУП, ПУП и НУПЧЕ. За периода на изследването – 12 – 16 октомври 2022 година, в тези специалности се обучават общо 203 студенти, от които 61 се обхващат в проучването. Извадката е формирана на случаен принцип. Извадката представлява 30,05% от общия брой студенти, което позволява да се приеме, че за целите на педагогическото изследване тя е достатъчна и могат да се очакват нормални разпределения при резултатите.

Към периода на изследването студентите от задочната форма на обучение са приключили семестъра и са в сесия. Студентите от редовната форма са в начало-

то на своето обучение. В изследването не се обхващат студентите от специалности, които по учебен план изучават история на педагогиката в летния семестър.

Таблица 1. Състав на извадката

Специалност		Честота	Процент	Валиден процент	С натрупване
Валидни	ПНУП	35	57,4	57,4	57,4
	ПУП	17	27,9	27,9	85,2
	НУПЧЕ	9	14,8	14,8	100,0
	Общо	61	100,0	100,0	

Разпределението се установява чрез отговора на първи въпрос в адресната част на анкетата. Изразено в натурални показатели, разпределението на студентите е, както следва:

Таблица 2. Разпределение по специалности и форма на обучение

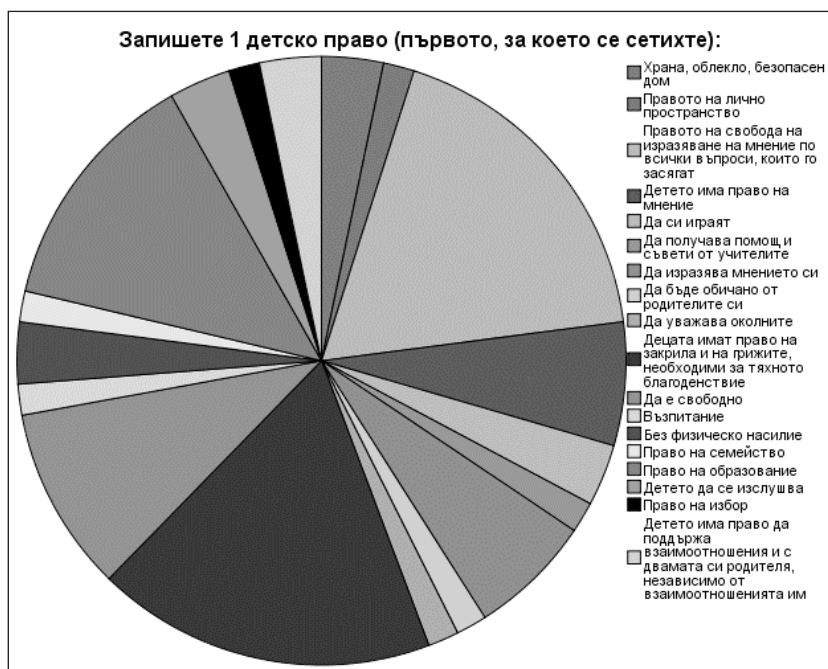
		Форма на обучение		Общо
		Редовно	Задочно	
В коя специалност се обучавате?	ПНУП	20	15	35
	ПУП	3	14	17
	НУПЧЕ	9	0	9
Общо		32	29	61

Резултати от изследването

В отговорите, които се дават от студентите от редовната и задочната форма на обучение, не се установяват статистически значими разлики, поради което тук се представят обобщено, с изключение на въпрос 11.

С въпрос 1 – „Запишете 1 детско право (първото, за което се сетихте)“, се допуска, че споделеното право е оценявано от студентите като най-значимо в ежедневието и се търси има ли такова за тях. Отговорите на въпрос 1 се разпределят по следния начин:

С най-голям относителен дял се очертават две твърдения на студентите – правото на свобода на изразяване на мнение по всички въпроси, които засягат детето, и правото на закрила и на грижи, необходими за тяхното благоденствие – съответно с по 11 твърдения, или по 18,0% за всяко. На второ място идва твърдението, че детето има право на образование – 8 твърдения, или 13,1%. Трето по значимост за студентите в извадката е твърдението, че детето има право на свобода – 6 твърдения, или 9,8%. Всички останали твърдения за правата на децата са или частичен израз на посочените, или са по-неясно формулирани.

Фигура 1. Разпределение на твърденията за правата на детето

Ако се сумира относителното тегло на трите твърдения, визиращи правото на мнение и неговото изразяване – 19 случая, 31,2%, може да се твърди, че това право на детето се вижда от студентите като най-важно.

Таблица 3. Разпределение на данните по въпрос 2 – „От кого научихте за това право?“

	Честоти	Процент	Валиден процент	Натрупан процент
Родителите	20	32,8	32,8	32,8
Учител	19	31,1	31,1	63,9
Съученици	1	1,6	1,6	65,6
Медиите	1	1,6	1,6	67,2
Не си спомням	18	29,5	29,5	96,7
Друго	2	3,3	3,3	100,0
Общо:	61	100,0	100,0	

Както се вижда, като основен източник на информация за правата на детето студентите определят родителите и учителите – общо 63,9%. Голям е отно-

сителният дял на тези, които не си спомнят от кого за пръв път са получили такава информация – 29,5%.

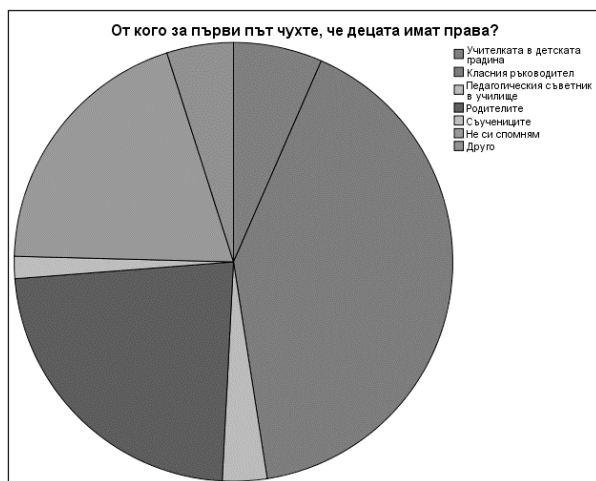
С въпрос 3 се цели да се определи ролята на различните образователни институции за първоначалната информираност на децата за техните права. Разпределението на отговорите е, както следва:

Таблица 4. Въпрос 3 – „Кога за първи път разбрахте/научихте, че децата имат права?“

	Честоти	Процент	Валиден процент	Натрупан процент
В детската градина	6	9,8	9,8	9,8
В началното училище	28	45,9	45,9	55,7
В прогимназията	4	6,6	6,6	62,3
В гимназията	8	13,1	13,1	75,4
Не си спомням	12	19,7	19,7	95,1
Друго	3	4,9	4,9	100,0
Общо:	61	100,0	100,0	

Със значителен превес се откроява ролята на началното училище (45,9%), следвано от гимназията – 13,1%. Значителен е делът на студентите, които не дават отговор на този въпрос – 19,7%.

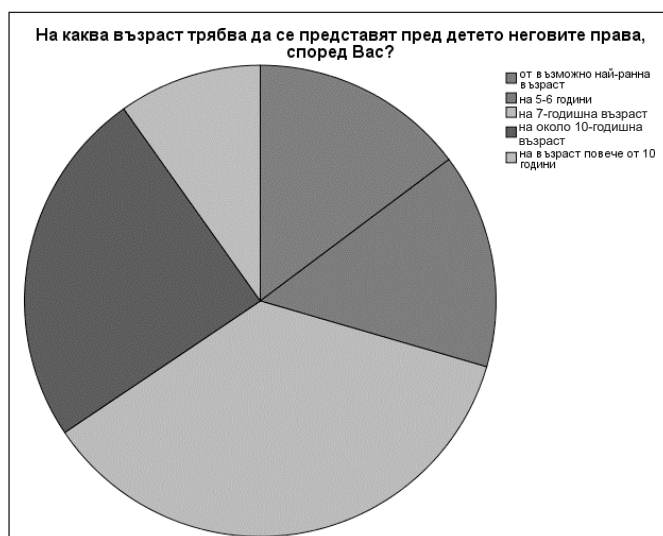
Въпрос 4 препраща към източниците на информация за правата на децата. Като основен източник студентите посочват класния ръководител –

Фигура 2. От кого за първи път чухте, че децата имат права?

41,0% от отговорилите. Като имаме предвид, че на други педагогически специалисти в детската градина и училището също се възлага да запознават децата и учениците с техните права, процентът нараства на 50,9. Следващият източник са родителите – 23,0%. Както и при въпрос 2, значим е относителният дял на студентите, които не дават отговор – 19,7%, изобразено и на фигурата.

Питани на каква възраст трябва да се представят пред детето неговите права, 90,2% от студентите считат, че това трябва да се случва до 10-годишна възраст, т.е. в рамките на началната образователна степен. Еднакъв брой студенти – по 9, заявяват, че запознаването на децата с правата им трябва да става „от възможно най-ранна възраст“, или на 5 – 6 години, т.е. в детската градина. Най-много студенти – 22 (36,1%) изразяват мнение, че това трябва да става на 7-годишна възраст, т.е. при постъпване в училище, а 15 студенти (24,6%) – на около 10-годишна възраст. Забелязва се единомислие по въпроса – всички анкетирани са убедени, че възрастните имат отговорността и задължението да запознават децата с правата им, и това трябва да се случи до 10-годишната им възраст. Отговорите се представят на фиг. 3.

Фигура 3. На каква възраст трябва да се представят пред детето неговите права

Отговорите на въпрос 6 насочват вниманието към начина, по който са представяни правата на децата пред студентите. Въпреки че не се изследва специално, може да се допусне, че личният опит ще окаже влияние върху избора на

представяне пред децата на техните права от бъдещите педагози. Повече от половината студенти на въпроса „Когато в училище Ви запознавах с правата на децата, обсъждаха ли се и задълженията?“, отговарят положително – 37 студенти, или 60,7%. Най-малко са студентите, които дават отговор „Не“ – 8. Но те, заедно с отговорилите „Не си спомням“ (16 студенти), са съществен процент от анкетираните – 39,3%.

Следващата група въпроси насочват към съдържателната страна на преподаването по учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“, в контекста на темата за правата на децата. Отговорите позволяват да се определят акцентите и да се подберат методите.

Отговорите на въпрос 7 дават възможност да се установи доколко точно студентите съотнасят значими събития към съответните периоди от развитието на човечеството. Въпреки че в процеса на обучение по друга учебна дисциплина получават информация по зададения въпрос, едва 1/3 посочват верния отговор. Разпределението на всички отговори по натурални показатели и относителен дял се представя в таблица 5.

Таблица 5. Въпрос 7 – „В кой век за първи път възрастните се обединяват около идеята за общ документ за правата на децата?“

	Честоти	Процент	Валиден процент	Натрупан процент
0	1	1,6	1,6	1,6
VII – XVI век	3	4,9	4,9	6,6
XVII век	2	3,3	3,3	9,8
XVIII век	16	26,2	26,2	36,1
XIX век	13	21,3	21,3	57,4
XX век	20	32,8	32,8	90,2
XXI век	3	4,9	4,9	95,1
не зная	3	4,9	4,9	100,0
Общо:	61	100,0	100,0	

Въпроси 8 и 9 се представят и анализират заедно. Прави впечатление, че 32 студенти, което е 53,3% от анкетираните, посочват основния международен документ за правата на децата (Конвенцията на ООН от 1989 г.) и много по-малко – 23 студенти (37,7% от анкетираните) – основния национален нормативен документ (Закона за закрила на детето от 2000 г.). Последният вероятно се свързва по-скоро със социалната политика, която държавата провежда за закрила на децата, насочена предимно към децата в риск. По-голямо внимание заслужава съвкупността на неотговорилите, далите грешен отговор или заявили, че не знаят какво да отговорят. По първия

въпрос те са повече от половината – 34 студенти, по втория – 28 студенти. Това донякъде е обяснимо. Конвенцията на ООН за правата на детето отразява цялата отговорност на възрастните спрямо децата – да регламентират и гарантират права на децата във всяка област от тяхното развитие. Документът е единствен по своята представителност, основен, всеобхватен. Това го прави лесно разпознаваем и запомнящ се. Посредством представянето му в училище децата се запознават с правата си, които имат значима роля за себеутвърждаването им (на децата). От друга страна, въпреки че регламентира държавната политика за закрила на децата, Законът за закрила на детето извежда и акцентира на социалните права. В него липсват категорични текстове за правото на детето на образование, на здравеопазване, на отдиш и почивка, на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му⁵. Такива се откриват в други нормативни актове, като ЗПУО например.

Чрез въпрос 10 се търси да се установи с имената на кои познати педагози студентите свързват правата на децата. Доколкото педагогическите идеи на Коменски и Русо се представят в лекционния курс и чрез различното отношение към децата спрямо съвременниците им, е обяснимо, че те са първите, включени в отговорите на 42,6% от анкетираните студенти. Изненадата идва с името на Януш Корчак, когото са посочили 13 студенти. Тук приемаме и отговора с рожденото име на Корчак, макар и неправилно изписано. В учебната програма по история на педагогиката за студенти от специалностите, включени в изследването, педагогическите идеи на Януш Корчак не се изучават. При съпоставяне на отговорите за Корчак с отговорите на въпрос 11 става ясно, че студентите узнават за неговото дело по-скоро в процеса на самообразование. В таблица 6 се дава разпределението на отговорите.

Таблица 6. Въпрос 10 – „Назовете име на известен педагог, защитник на правата на децата“

	Честоти	Процент	Валиден процент	Натрупан процент
0	1	1,6	1,6	1,6
Жан-Жак Русо	13	21,3	21,3	23,0
Ян Амос Коменски	13	21,3	21,3	44,3
Януш Корчак	12	19,7	19,7	63,9
Хенри Голдшмит	1	1,6	1,6	65,6
Не зная	11	18,0	18,0	83,6
Единично отбелязани имена	10	16,4	16,4	100,0
Общо:	61	100,0	100,0	

Още в началото на обособяването на педагогиката като самостоятелна наука бележити педагози се опитват да привлекат вниманието на възрастните, като изразяват прогресивните си разбирания за мястото на децата в развитието на човечеството. Коменски разработва своята концепция за достъп до образование и практическата подготовка в основното училище, чието предназначение е „да научи цялата младеж между шестата и дванайсетата (или тринайсетата) година на това, което ще ѝ бъде нужно през целия живот“ (Komenski 2007, p. 250). Русо, въпреки че не може в своите идеи да надскочи ограниченията на класата, към която принадлежи, се разпознава в нашето съвремие като първия философ и педагог, който прокламира защитата на правата и личността на детето.

Песталоци реализира в практиката, макар и за ограничен брой деца, своите възгледи за силата на майчината и бащината любов както при възпитанието, така и при обучението на децата: „...човечеството би трябвало да осъзнае своята длъжност, ... да се погрижи, доколкото позволяват обстоятелствата и условията, да не заглътнат у децата дадените за развитие сили...“ (Pestalotsi 2008, p. 81). Малко по-късно, в първата половина на XX в., други двама педагози – Макаренко и Корчак, поемат отговорността да реализират своите възпитателни идеи сред деца, определени от позициите на съвременното законодателство като деца в риск.

Въпреки изразяваната от споменатите педагози любов към децата, единствен Корчак се нагърбва със задачата да вмени на възрастните, на обществото, като цяло, отговорности и задължения през призмата на правата на децата. Времето, в което Корчак се заявява като педагог и работи активно с деца в риск, е белязано с глобални събития като Голямата депресия и Втората световна война и неговото дело остава недовършено. Корчак предоставя на вниманието на възрастните разбирането си, „че първото неоспоримо право на детето е правото му да изказва своите мисли, активно да участва в нашите разсъждения и оценки за него“ (Korchak 1990, p. 83) и застъпва идеята за правото на детето да бъде уважавано такова, каквото е.

Той заявява, че е открил три права, които счита, че възрастните са задължени да осигурят на всяко едно дете.

1. Право на детето на смърт.
2. Право на детето на настояще.
3. Право на детето да бъде това, което е (Korczhak 1990, p. 83).

Правото на живот е изконно човешко право и то трябва да бъде гарантирано за всяко човешко същество, независимо от множеството дискриминационни граници, които на различните етапи от развитието на обществото се поставят. Корчак издига като първо право на децата правото на смърт. Това не трябва да шокира. Нека не се забравя, че по образование той е лекар, участвал в няколко войни и спасявал животи, посветил се е на достойното съществу-

ване на деца, лишени от елементарни условия за живот. Не трябва да пренебрегваме времето, в което е живял, разработвал и реализирал в практиката правото на децата за достоен живот.

Да, в повечето от изведените от Корчак права на децата липсва конкретиката, която се открива в Конвенцията на ООН за правата на детето. Но това не намалява тяхната значимост и всеобхватност.

Рефлексия и изводи

В процеса на обучението си по учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“ студентите поставят акцент на биографичната информация, която не успяват да обвържат с достиженията на епохата и персоналният принос на изучавания педагог. На преден план излиза необходимостта от развиване на умения за осмисляне на непреходността на педагогическите идеи. Това предполага в съдържателен план да се отчита профилът на студентите, които се обучават по учебната дисциплина, методите на преподаване да се синхронизират с цялостната подготовка, получена преди това – в системата на средното образование и дори чрез личния социален опит.

Проучват се целенасочено получени от бъдещите педагози в училищна среда, както и в резултат на личен опит, знания за човешките права, в частност и за правата на децата.

Получените отговори на въпросите от анкетата позволяват да се направят следните изводи.

1. Промененият профил на съвременните студенти води до необходимостта от промяна в преподавателските подходи, извеждане на преден план на междупредметните връзки и практическата насоченост и полезност на преподаваните знания.

2. Темата за правата на децата вълнува студентите бъдещи педагози.

3. Тя може да бъде дискутирана по история на педагогиката чрез представянето на всеки педагог, чието учение е включено в учебните програми по учебната дисциплина „История на педагогиката и българското образование“.

Възниква потребност от разработване и добавяне на нова тема в учебната програма – „Педагогическата практика на Корчак в контекста на Конвенцията за правата на детето“. Представянето на детските права чрез педагогическите идеи и практическата дейност на Януш Корчак ще доведе до по-задълбочено усвояване на знания и формиране на компетенции за практикуване на професията на педагогическия специалист в рамките на правните и етични норми.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. НАРЕДБА № 15 ОТ 22 ЮЛИ 2019 Г. ЗА СТАТУТА И ПРОФЕСИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА УЧИТЕЛИТЕ, ДИРЕКТОРИТЕ И ДРУГИТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИ СПЕЦИАЛИСТИ, ДВ. бр. 61 от 2 август 2019 г.
2. НАРЕДБА № 13 ОТ 21 СЕПТЕМВРИ 2016 Г. ЗА ГРАЖДАНСКОТО, ЗДРАВНОТО, ЕКОЛОГИЧНОТО И ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ, ДВ. бр. 80 от 11 октомври 2016 г.
3. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО. Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г., ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г. https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org/bulgaria/files/2019-01/CRC_BG.PDF.
4. ЗАКОН ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ, ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г.
5. ЗАКОН ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО, ДВ, бр. 48 от 13 юни 2000 г.

ЛИТЕРАТУРА

- КОМЕНСКИ, ЯН, 2007. *Велика дидактика*. София: Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-2597-0.
- КОРЧАК, Я., 1990. *Избрани педагогически произведения*. София: Народна просвета. Код 01/9534175431/4703-1-89.
- ПЕСТАЛОЦЦИ, Й., 2008. *Лебедова песен*. София: Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-2599-4.

REFERENCES

- KOMENSKI, J., 2007. *Velika didaktika*. Sofia: Sv. Kliment Okhridski [In Bulgarian] ISBN 978-954-07-2597-0.
- KORCZAK, J., 1990. *Izbrani pedagogicheski proizvedeniya*. Sofia: Narodna prosveta [In Bulgarian] Cod 01/9534175431/4703-1-89.
- PESTALOTZZI, J., 2008. *Lebedova pesen*. Sofia: Sv. Kliment Okhridski [In Bulgarian]. ISBN 978-954-07-2599-4.

THE THEME OF JANUSZ KORCZAK AND THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The reform in the social sphere in recent years creates many opportunities for pro-social behavior through volunteering. For students - future social workers, involvement in voluntary activities is an additional means of developing or improving in a practical environment skills formed in an academic environment. The purpose of the present study is to determine the attitudes of the students of the “Social Pedagogy” specialty at the Faculty of Education at Thrace University towards volunteering. Methods: survey to determine students' attitudes; analysis of student opinions about volunteering. The results show that young people identify benefits for different social groups at risk and for themselves as future social workers from being involved in voluntary initiatives during their higher education studies. A training option is also presented, which, in combination with voluntary activities in the social or educational sphere, will help students of the specialty to make an informed choice for their future professional realization.

Keywords: Janusz Korczak; child rights; history of pedagogy

✉ **Dr. Tsveta Delcheva, Assoc. Prof.**

Web of Science Researcher ID: AAD-7369-2020

Faculty of Education

Trakia University

Stara Zagora, Bulgaria

E-mail: tsveta.delcheva@trakia-uni.bg